

sko napačno tvorbo. Od tod je privrelo tudi prizadevanje, da bi se določena etapa v razvoju jezika prikazala kot vzor (v češčini se je govorilo o »zlati dobi«). Težava je le v tem, da jo vsak avtor išče drugje. F. Levstik si je prizadeval slovenščino približati cerkveni slovanščini. Škrabec je iskal vzor v jeziku 16. stoletja. Vztrajanje na zgodovinskih oblikah povzroča, da se knjižni jezik umetno arhaizira ter oddaljuje od vsakdanjega jezika. Urbančič to dokumentira z veliko primeri z vseh področij. Spopad jezikoslovcev, ki so se zavzemali za historično pravilnost, z zagovorniki nove funkcij-sko-strukturne smeri, je bil ravno v ospredju znanega spora v 30. letih na Češkem.

Brezizjemnost, v češkem jezikoslovju imenovano tudi premočrtna pravilnost, smo omenili že v zvezi s historičnim kriterijem. Tretje načelo, logicizem, se med načeli jezikovne pravilnosti navadno ne omenja posebej. Še zdaj je med laiki razširjeno mnenje, da je jezik mogoče urejati po načelih formalne logike. Avtor to prikazuje ob očitkih proti razširjenim frazam *vsakemu svoje in pazi na vlak*. Jezik se seveda ne ravna po formalni logiki in početje popravljalcev je pač smešno.

Vprašanje mode v jeziku spada že med posebno vprašanja jezikovne kulture. Doslej ni bilo do podrobnosti obdelano in avtorju gre zasluga, da mu je posvetil posebno pozornost in ga natančneje obdelal. Od njegovih primerov omenimo razširjenost prislova *moč na račun mogoče*, uporabo predloga *mimo* v pomenu *poleg*, *zraven*, priljubljenost besede *prostor* v najrazličnejših zvezah. Modne besede niso jezikovna na-

paka, so le slogovna okornost, pomanjkljivost. Večjo pozornost kot leksikalnim pojavom je avtor v tej zvezi posvetil širjenju pluskvamperfekta v slovenščini. Avtor ugotavlja, da je predpretekli čas v slovenščini semantično-stilistična kategorija in da imajo na njeno večjo pogostnost v današnjem jeziku vpliv tudi puristične predstave, češ da bi bila slovenščina z izgubo te kategorije osiromašena. Na primerih avtor dokazuje, da se dajo predpretekli časovni odnosi čisto dobro izraziti z vidskimi in leksikalnimi sredstvi.

Tudi v pravopisni kodifikaciji je treba uveljaviti funkcijski vidik, pri reševanju posameznih vprašanj pa je treba ravnati previdno in občutljivo. Tako je ravnal avtor pri reševanju starega problema v slovenskem pravopisu, pisave tipa *bralec* — *bravec*.⁷ Pokazal je, kako je ta zadeva zapletena in kakšno reševanje zahteva.

Bralcu se bo zdel avtorjev način podajanja morda tu in tam polemichen. Treba pa je imeti pred očmi, da so se načela znanstvene jezikovne kulture skoraj povsod uveljavila edino v boju z jezikovnimi predsodki ter s trdovratno zakoreninjenimi nestrokovnimi in zmotnimi nazori. Urbančičeva knjiga je dragocen prispevek k oblikovanju strokovno zasnovane jezikovne kulture, je zelo potrebna informacija za najširšo javnost in pomembna potrditev stališč praške jezikoslovne šole v razmerah slovenskega knjižnega jezika.

Piemyšl Hauser

Filozofska fakulteta v Ljubljani

(Iz češčine prevedel Tomo Korošec)

KREFTOV ČLOVEK MRTVAŠKIH LOBANJ

To je po vrsti tretja izdaja romana *Človek mrtvaških lobanj*.^{*} »V romanu gre — po avtorjevih besedah — predvsem za izpoved mladega človeka, ki izhaja iz izkušenj in spoznanj svojega časa in razmer, kakršne so pač bile in kakor jih je videl iz svojega zornega kota.« (Epilog, str. 502).

Temu dodajmo, da je roman obenem protest, obtožba takratne in sleherne nazadnjaške družbe ter boj za novo na usodni zgodovinski prelomnici, ko se je podiral ti-sočletni od cerkve in absolutistične države vzdrževani družbeni red. Roman je kronika generacije, ki je na ekspanziranem ozemlju ob severovzhodni slovenski narodnostni meji spoznala, da kljub brezskrbnemu na-

cionalnemu drnjohanju v našem nacionalnem središču potekajo zadnja desetletja slovenskemu narodnemu življenju, če bi v odločilnem spopadu imperialističnih sil v prvi svetovni vojni zmagale centralne sile. Danes, ko je minilo več kot pol stoletja od tistih časov, lahko mirno trdimo: Avstrija in Nemčija sta si v primeru zmage, o kateri sta bili trdno prepričani, nameravali urediti slovensko ozemlje za svoj »most na Jadran« in za »Drang nach Osten«. Odločna

⁷ Podrobneje ga je osvetlil B. Urbančič že pred leti v študiji *Problem »bravca«*. Ponatis iz Slavistične revije. Ljubljana 1963.

^{*} Bratko Kreft, *Človek mrtvaških lobanj*. Izbrano delo I. Založba Obzorja, Maribor 1971.

Maistrova gesta je takrat rešila slovensko zemljo z mesti Maribor, Ptuj in Celje, s tem pa je bil rešen tudi obstoj slovenskega naroda.

Roman nam podaja zgodbo rasti in izgrajevanja osebnosti Leona Vuka od otroštva do »zrelostnega izpita«. Roman je podoba življenja na podeželju v Slovenskih goricah ter v provincialnem mestecu ob slovenski severni meji. Tu podoživljamo tri faze v razvoju dogodkov: čas pred prvo svetovno vojno, vojna leta in prva leta po vojni, v novi državi.

Današnji človek si težko predstavlja, da je pred nekaj več kot pol stoletja, pod varstvom dvoglavega cesarskega orla čas mlinčil človeške, predvsem otroške duše s sijajem telovskih procesij, pri katerih se je duhovska in svetna oblast opajala s kadilom, z zvonovi in zvončki, z banderami in s poslušanjem holzhakermarša, da so se stiske preprostega človeka zdravile z imenitnim velikonočnim streljanjem iz možnarjev, da so botrine, svatovščine in sedmine bile za prenekaterega človeka edina priložnost, da se je do sitega najedel, morda le nekajkrat v bednem življenju. Težko je danes, v času socializma in demokracije razumeti, da je bil takrat najvišji »socialni« zakon, da si dal bogu, kar je božjega in cesarju, kar je cesarjevega, tebe, reveža, pa ni nikdo vprašal, ali je tebi ostalo, kar je tvoje. Danes, ko je naš jezik enakopraven z vsemi kulturnimi jeziki sveta, so že mnogi pozabili, da so te takratne oblasti slišale in uslišale le, če si govoril »drugi deželni jezik«. Vseposvod je bila beda, zaostalost. To je bila Avstro-Ogrska pod vladanjem »Njegovega Apostolskega Veličanstva Franca Jožefa I., cesarja avstrijskega, kralja ogrskega, češkega, hrvaškega, galicijskega in lodomerijskega, nadvojvoda avstrijskega, vojvoda srskega, kranjskega, štajerskega, koroškega itd.«

»Red in mir« te države je zmotila vojna, ki je prišla nepričakovano, po besedah vojnih hujskačev zaradi »srskega zločinstva« in proti volji »dobrega cesarja«. V vojni je zacvetelo ovadustvo, polnili so se zapor, vrstile so se justifikacije, marškompanije so z muziko odhajale na fronto, v daljnji Galiciji in v Srbiji so umirali naši možje »für Kaiser und Vaterland«, vojne vdove so se borile za svoj in svojih otrok obstanek. Kolikor dlje je vojna trajala, toliko občutnejše so bile njene posledice. Glad in obup sta zavladala po mestih in vaseh, popustilo je vse, kar je pozitivnega v človeški družbi. Nastopilo je krvavo kurentovanje, v te-

meljih se je zamajala državna stavba, ki je slonela na samoglasniškem akordu AEIOU (Austria erit in orbe ultima). V črno noč tistega časa so odjeknili glasovi o oktobrski revoluciji. V avstro-ogrski armadi so se začeli upori na fronti in v zaledju, kri slovenskih proletarcev je bila prelita v Judenburgu, Radgoni... Uporne Slovence, Hrvate, Bosance... je režim mislil pomiriti z »manjšinsko deklaracijo« in »jugoslovansko državo pod žezlom habsburške dinastije«.

Prišla je jesen 1918. Srbska vojska, ki je po avstrijskih računih ni bilo več, je prebila fronto v Makedoniji. S tem se je začel splošen umik na vseh frontah. Avstro-Ogrska se je zrušila, cesar je pobegnil, avstrijski primitivizem je bil šokiran. Da uporni narodi preženo cesarja, potomca Rudolfa Habsburškega, kaj takega ni bilo nikoli slišati. Avstrijskemu purgarju se je zdelo, da sanja.

Po razsulu Avstro-Ogrske so se dogodki bliskovito vrstili: ustanovitev Narodnega vijeća v Zagrebu in države SHS, brez habsburškega žezla, zedinjenje s kraljevino Srbijo, prekipajoče navdušenje pri mladini, boj za Koroško in reševanje slovenskega ozemlja na Štajerskem, pri čemer je pesnik in vojak Rudolf Maister pokazal izredno vojaško nadarjenost in nacionalno odločnost.

Ker so prevrat usmerjali, poleg resnično domoljubnih in dobromiselnih mož tudi »kaiserstreue« avstrijski ljudje slovenskega rodu, so se samo na vrhu družbene strukture deloma zamenjali odločujoči faktorji, na dnu pa je ostalo vse pri starem. Kmet, ki je stoletja nosil težko breme družbene zgradbe, je bil tudi v novi državi prepričan sam sebi, gospodarsko je napredoval le za mikrokorak. Največja pridobitev je bila v tem, da nacionalno ni bil več direktno ogrožen. Slovenske šole in slovenski uradi so gotovo veliko pomenili. Socialnemu napredku pa se je država krčevito upirala. Proti novim idejam, ki so prihajale tudi k nam kot odmev na Oktobrsko revolucijo, se je borila z Obznano.

V takih okoliščinah se je razvijala in živela generacija, ki je nekako ob začetku prve svetovne vojne stopila v srednjo šolo. Živela je s temi vnanjimi dogodki, obenem pa se je bojevala s svojimi problemi, s problemi doraščajočega človeka. In kakor so vrhovi družbe prepustili usodi kmeta, tako so svojo pomoč odtegnili tudi mladini. Slovenski dijak tistih let, če je bil s kmetov, je bil v avstrijskih srednjih šolah trikratno diskriminiran. Njegov največji greh je bil

to, da je bil Slovenec, ein windischer Student. S tem je motil »musterhafte Harmonie« med sošolci nemške narodnosti. Drugič je bil kmečki, kar je dražilo malomeščansko napihnjenost »boljše družbe«, ki se je izživljala v zaničevanju kmeta. In tretjič, praviloma je z obleko, uglajenostjo in socialno veljavo močno zaostajal za gospodskimi sošolci. In kdo od vzgojiteljev mu je v stiski pomagal? Tej nacionalno in socialno diskriminirani mladini so se z razumevanjem in ljubeznijo posvetili le redki vzgojitelji, ki jim je bila skrb za slovenstvo resna življenjska naloga. V jugoslovanski šoli je bila situacija precej boljša, saj so odpadli pogoji za nacionalno diskriminacijo, ostali pa so socialni pogoji. In tudi poglobitveni smoter vzgoje je ostal: iz mladostnika vzgojiti pokornega državljana.

Iz takih nacionalnih, socialnih in idejnih osnov je nastal roman Človek mrtvaških lobanj. Ker se ukvarja z globoko človeško, kulturno in pedagoško problematiko, je danes, kljub drugačnim, veliko boljšim razmeram še vedno nadvse aktualen. Mislim, da bi tudi danes moral vsak politik, vsak pedagog in javni delavec pazljivo prebrati ta roman in se zamisliti nad njegovo vsebino, preden začne s svojim poklicnim delom. Morda bi se iz njega naučil več kakor iz ne vem kako dolgih in učenih teoretičnih razprav.

Ob tretji izdaji je avtor dodal romanu temperamentno pisan epilog. Taka beseda se v današnjih časih mehkega oportunizma redko ali pa sploh ne sliši.

Janko Jurančič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

IZ DNEVNIKA GLEDALIŠKEGA LEKTORJA*

Ko sem po vojni obiskoval nižjo gimnazijo na Jesenicah, je v višjih razredih poučeval slovenščino mladi Mirko Mahnič. Spominjam se, kako intimno, razumljivo so njegovi dijaki deklamirali na javni proslavi Sonetni venec. Od takrat mi je v spomin vtisnjena tudi predstava Linhartove veseligrice, še zdaj vidim Matička (drugih oseb ne vidim več) — igral ga je Mirko Mahnič. Menda je sam tudi režiral. Predstavo sem videl na Koroški Beli: vidim, kako Mirko-Matiček obvlada ves oder, pride tudi prav pred gledalce, tako da je mali oder velik.

Profesor, režiser, igralec.

Dvajset let je glavni poklic Mirka Mahniča — gledališki lektor, lektor v ljubljanski Drami. Sicer je tudi učiteljaval (na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo), režiral, pisal, prevajal, prirejal, raziskoval (delo v gledališkem muzeju), ali glavno je pa le prisostvovanje skušnjam in predstavam v Drami, jezikovno svetovanje režiserjem in igralcem. Usodne vezanosti na lektorstvo v Drami jaz ne bi opazil in omenjal, če ne bi bila knjiga (dnevnik) Mirka Mahniča Upanje v precejšnji meri osebna, izpovedna.

Mirko Mahnič piše tudi drugače. Leta 1959 je v Knjižnici Mestnega gledališča izšla njegova Živa slovenščina, ki je sistematično delo, nekaj učbenik za igralško akademijo. Trdno je oprito na jezikoslovno znanost, hkrati pa želi biti bolj ljudno, vnemajoče, živahno, kot je jezikov-

slovje, pri čemer se zaveda potrebnosti estetike. (»Zadnji čas je že, da se po slovničarjih oglasijo še muziki in estetiki slovenske besede.«)

V primerjavi z Živo slovenščino je Upanje seveda veliko manj sistematično in bolj svobodnjaško, literarno delo, čeprav je glavna snov slej ko prej jezik.

Strokovna snov je dnevniško razmetana, večinoma je kratko, posplošeno oblikovana (kadar avtor graja), redkeje je obravnavana ob konkretnih primerih, tako da je slikovita (kadar avtor občuduje; npr. o pridigarju na Korčuli, stran 170; o deklici s pentljama, stran 80). Knjiga pa ne vsebuje samo ožje stroke, ampak tudi vprašanja režije, igralstva in raznotera vprašanja gledališča, sodobnega gledališča in sodobne družbe. Precejšnje nedoločnost, ki je značilna za Upanje, je seveda povzročilo tudi izpuščanje imen oseb in drugih konkretnih podatkov.

Avtorjev slog pri strokovni snovi pogosto teži v literarnost; to se kaže v številnih, izvrstnih, a prav zaradi številnosti formalističnih metaforah. Razumem pa, da je metaforičnost potrebna, da se izrazi duhovnost režijskih, igalskih, govornih zadev.

Nekaj drugega so odlomki, v katerih prevladuje literarno upodabljanje, ki je nad

* Mirko Mahnič, *Upanje*. Obzorja Maribor 1971. 182 str.